

PARAL·LELISMES I INTERFERÈNCIES AMB L'ARAGONÈS I L'ESPANYOL EN EL CATALÀ DE LA TERRA ALTA, LA RIBERA D'EBRE I EL MATARRANYA

INTRODUCCIÓ

L'objectiu del nostre estudi és donar testimoni de la presència de paral·lelismes i interferències lingüístiques que l'aragonès i l'espanyol han proporcionat al català de les comarques de la Ribera d'Ebre, la Terra Alta i el Matarranya.¹ Hem reduït el nostre estudi al nivell lèxic, a causa de la limitació d'espai assignada per a la comunicació.

Per a la realització d'aquest treball s'ha utilitzat el material lingüístic de les tesis doctorals pròpies (Navarro 1996: *Els parlars de la Terra Alta. Estudi geolingüístic*; Cubells 2009: *Els parlars de la Ribera d'Ebre. Estudi geolingüístic*) i el de l'estudi de Navarro 2005 (*Aproximació geolingüística als parlars del Matarranya*). En aquestes tres publicacions s'ha emprat el mètode propi de la dialectologia i la geolingüística. Per tant, la nostra informació procedeix exclusivament de la llengua oral, que hem recollit a través de les enquestes realitzades a parlants de la zona estudiada. Volem aclarir que aquesta informació no ha estat contrastada amb documentació antiga, a diferència del que han fet Colón (1976), Fort (2002), Frago (1980), Martines (2002) i Veny (1991).

La localitat de Faió —que en la tesi de Cubells havia estat inclosa a la comarca de la Ribera d'Ebre— i les de Favara, Maella i Nonasp —que en la tesi de Navarro eren incloses a la Terra Alta—, tot i que la llei aragonesa 12/2003, de 24 de març de 2003, les ubica a la comarca del Baix Aragó/Casp, en aquest estudi s'incorporen a la comarca del Matarranya; de fet, els mateixos membres de l'Associació Cultural del Matarranya així ho demanen, perquè són uns municipis catalanoparlants que administrativament pertanyen a l'Aragó i l'associació considera que és convenient de no separar-los per evitar friccions entre les poblacions més meridionals de l'anomenada Franja de Ponent o Franja Oriental d'Aragó.²

1. Utilitzarem les abreviatures MA per indicar la comarca del Matarranya, RE per a la Ribera d'Ebre i TA per a la Terra Alta.

2. Aquestes quatre localitats, a diferència de la resta de localitats del Matarranya, estan incloses a la província de Saragossa.

Tot i la nostra migrada competència en aragonès, ens hem aventurat a assajar una recerca contrastiva entre el català de les comarques esmentades i la llengua aragonesa. La informació que hem extret sobre l'aragonès l'hem anat a cercar, entre d'altres, en obres lexicogràfiques com el *Diccionario aragonés* (Andolz 1992) i el *Libro de as matas y os animals. Dizionario Aragonés d'Espèces Animals y Veçetals* (Vidaller 2004) i en treballs cartogràfics com l'*Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y la Rioja* (ALEANR).

A més d'aquestes obres, ens hem servit també de tres treballs monogràfics que descriuen diversos parlars aragonesos actuals: *El aragonés de Embún. Vocabulario y notas gramaticales* (Eito 2006), *El aragonés nuclear de Nerín y Cercué (Valle de Vio)* (Quintana 2007) i *L'aragonés de a Baxa Galliguera* (Mostolay 2008). Amb la consulta d'aquestes monografies, hem seguit les indicacions que apunten Joan Veny i Josep Martines:

El camí, llenegadís, s'ha iniciat gràcies als atles lingüístics, però esdevindrà més ampli i segur amb l'aportació de nous estudis dialectals monogràfics, la creixent explotació dels arxius i el concurs dels historiadors (Veny 1991:111).

Difícilment podem avançar en la caracterització del patrimoni lèxic aragonés sense biografiar-ne els mots sobre bases textuais. Els inventaris lexicogràfics disponibles no arriben a cobrir les necessitats de l'investigador... [...] Com és sabut, cal refermar les dades cartogràfiques amb les monografies sobre parlars locals i comarcals, i amb les arplegues lèxiques específiques, per sort, cada dia més nombroses i sòlides. L'observació quotidiana i pacient de la parla, especialment quan es tracta de modalitats en procés de substitució, pot furnir-nos materials que l'enquesta formal amb prou faenes aconseguix d'exhumar (Martines 2002: 159-160).

Amb la consulta d'aquest nou material de què disposem, la llista de paral·lismes lèxics entre el català i l'aragonès augmenta considerablement; a part dels exemples aportats per Colón (1976: 87-88)³ i dels aportats per Veny (1991: 102),⁴ trobem quasi dos-cents paral·lismes més (veg. l'annex de l'article).

Per a l'espanyol, hem consultat la versió electrònica del *Diccionario de la lengua española*, de la Real Academia Española de la Lengua (DRAE).

El material que nosaltres oferim el sistematitzem en dos apartats: *a)* interferències amb l'espanyol; *b)* paral·lismes i interferències amb l'aragonès. Hem considerat que podia mostrar més interès la relació del català amb l'aragonès que no amb l'espanyol, atès que es disposa de més treballs de contrast entre

3. Aranyó, aranyoner/arañon, arna/arna, braguer/bragüero, cau/cado, espona/espuenda, ramat/ramado, trobar/trobar, etc.

4. Budells/bodillos, tremolar/tremolar, tavella/tabella, renegar/renegar, crostó/crostón, canalla/canalla, llúpia/lupia, agullada/agujada, porca/porca, molla/medolla, miolla/mioja, ginjoler/jinjolero.

l'espanyol i el català. Tanmateix, no ens hem pogut resistir a oferir la llista de castellanismes que hem recollit en les nostres zones d'estudi.

Cal previndre, però, que la similitud estructural entre l'aragonès i l'espanyol de vegades dificulta oferir amb rigor la procedència d'un mot o un altre, tal com assenyalen Veny (1991: 109) i Navarro (1996, i: 328).

Per tal de sistematitzar el material recollit, hem seguit les pautes que dóna Veny (1991: 101-103):

Tenint en compte la major o menor extensió geogràfica dels mots en català i que l'àrea aragonesa es veu sovint reduïda per la pressió del castellà, podem fer tres grups:

- 1) Mots (quasi) generals en català [...]
- 2) Casos que afecten només el català occidental [...]
- 3) Casos que afecten una part del català nord-occidental

Nosaltres, doncs, hem treballat el tercer supòsit. Seguint aquestes indicacions, hem distingit entre interferències lèxiques de l'aragonès amb el català de la nostra zona i paral·lelismes entre les dues llengües, és a dir, fenòmens de contínuum, tal com també adverteix el mateix Veny (1991: 100):

I és que hom oblida amb massa freqüència que en dialectes constitutius de dues llengües, es produeixen fenòmens de *continuum*, és a dir, que trets fonètics, morfo-sintàctics o lèxics formats a partir d'un fons llatí, modificat pel substrat o algun altre factor, són compartits totalment o parcialment per dos dominis lingüístics adjacents.

Tant en l'apartat d'interferències de l'espanyol com en el d'interferències o paral·lelismes amb l'aragonès, hem agrupat les formes lèxiques en quatre grans camps semàntics: 1) el camp i els cultius i el temps, 2) els animals, 3) l'ésser humà i activitats relacionades i 4) la casa. Tot i que no especifiquem en el títol si les interferències i els paral·lelismes es limitaven al nivell lèxic, ja que la nostra intenció era tractar també els nivells fonètic i morfològic, l'anàlisi del nivell lèxic ha estat molt més extensa del que prevèiem i hem hagut de deixar per a una altra ocasió l'estudi dels altres nivells lingüístics.

En relació amb els castellanismes, advertim que, com que no se'n dóna la ubicació geogràfica, pot semblar que aquests termes siguin d'ús general a totes les poblacions, quan, en realitat, n'hi ha que només es fan servir en unes poques localitats.⁵

5. La ubicació exacta de cada terme lèxic en la localitat pertinent es pot trobar a Navarro (1996, i: 330-331) i Cubells (2009, i: 457-460).

I. PARALLELISMES I INTERFERÈNCIES AMB L'ARAGONÈS I L'ESPANYOL
EN EL CATALÀ DE LA TERRA ALTA, LA RIBERA D'EBRE I EL MATARRANYA

1. *Interferències amb l'espanyol*

Per raons de veïnatge geogràfic amb la zona castellanoparlant de l'Aragó, per influència de l'escola, dels mitjans de comunicació i de l'Església, s'ha enregistrat una sèrie d'interferències lèxiques de l'espanyol. Algunes apareixen arreu del domini lingüístic; d'altres s'estenen per una zona més reduïda; les localitats que més castellanismes presenten són les del Matarranya: en primer lloc, Maella, seguida de prop per Favara; Faió i Nonasp se situen una mica més lluny. La seua adscripció politicoadministrativa a l'Aragó ha afavorit aquests resultats.

1.1. *El camp i els cultius. El temps*

Les parts del carro presenten un nombre prou elevat de castellanismes: *ariendes/arriendes/riendes, cabeçal, freno, fusillo*,⁶ *raio, topo* (del fre), *xaveta*.

Altres castellanismes recollits són *acera o cera, acantilat, algarrova, algodón, arcoiris, alud, buenas tardes, cabanya, carreta, casso, centeno, ciudat, cossetxada, despe[χ]at/espe[χ]at* (temps ras), *diciembre, enero, entera, enxarcat, espantapà[χ]aros, fresa, grumo, [χ]úlio, lago, lloron/salze lloron, maio, musgo, nòria, noviembre, otonyo, penyasco, pepino, plaia, puerro, quart menguant, raio* ('llamppec'), *remolque, rueda* (de la lluna), *saetes, sello* (de la lluna), *serrutxo, setiembre, sombra, tébio o tìbio, templat, tolva, tormenta, tubo o grifo, vi túrbio, xapar-rasso, xarco*.

1.2. *Els animals*

Semblantment a l'apartat anterior, també es recull un bon nombre de castellanismes en aquest camp semàntic: *agaús* ('gamarús'), *agui[χ]on, alme[χ]es, anxoà, ardilla, bocado, boqueron, buitre, carronya, cascos/peçunyes, cepillo* ('raspall per netejar el cavall'), *cigales* ('escamarlans'), *cigarra, cigüenya, cóngrio, quèrno, eriço, espolons, gavilan, gaviota, iegua, [χ]abali, [χ]amon, [χ]ineta, lenguado, mandongo, manteca, mantequilla, mariquita, maripossa, me[χ]illó, ola*,

6. Amb la forma *fusillo* —i la variant *fosillo*— és designat l'eix del carro a la majoria de localitats. El DCVB (6, 102) considera aquest mot un castellanisme procedent de *busillo*. La /f/ inicial de *fusillo*, però, ens faria pensar no en una procedència castellana, sinó aragonesa. El mot *fusillo* no l'hem sabut localitzar a l'ALEANR.

paloma ('colom'), *pato*, *pavo*, *pescadilla/merlu[ð]a*, *plumes*, *potro/potranco*, *rana*, *red* o *arred*, *relinxar*, *salmó/salmonete* ('moll'), *sanguil[χ]uela*, *sapo*, *tórto-la*, *vaquero*, *víbora*, *xema de l'ou* i *xitxarrons*.

1.3. L'ésser humà i activitats relacionades

Els castellanismes recollits en aquest apartat configuren la llista següent: *acordar* ('recordar'), *apetito* ('desig de l'embarassada'), *arro[χ]lar/ro[χ]lar*, *baïdo* ('rodament de cap'), *banquete* ('dinar de boda'), *barrena*, *barro* ('barb'), *bautiço*, *belén*, *bessito*, *bragues*, *calbo*, *calçoncillos/cançoncillos*, *camison*, *Carnaval*, *cepi-llo*, *ciego/cego*, *colgaduras*, *comadrona*, *comulgar*, *corpinyo*, *corro*, *qüernos* i *qüer-nut*, *curandero*, *destornillador*, *Diós*, *embustero* i *embusteria*, *escofina* ('raspa'), *estandarte*, *faldriquera*, *feo*, *formó* ('enformador de fuster'), *fragua* ('farga'), *[χ]uguete*, *jusgar*, *jusgat*, *[χ]ués*, *làbios*, *llana* ('plana del guixaire'), *llevar* ('por-tar'), *loco*, *ma[χ]o*, *manton*, *mendigo/méndigo* ('captaire'), *mofletes*, *monagui-llo*, *muletes*, *manyeca*, *muslo*, *na[ð]areno*, *ninyera*, *Ninyo* i *Ninyo [χ]esús*, *Notxe Buena*, *Notxe Viel[χ]a* o *Fi d'Any*, *nóvio*, *nóvia*, *obispo*, *paç*, *pa[χ]arita*, *pantorri-lla*, *panyos*, *paperes*, *pàrpado*, *pelitos* ('serrell'), *pi[χ]ama*, *pisar*, *pito* ('xiulet'), *pordiossero* ('brut'), *recibir*, *sabanyó*, *santiguâ's*, *Sant Cristo*, *Sant [χ]ossé*, *sapatil-lles*, *sentâ's/assentâ's*, *serrín*, *sobaco*, *sobrino*, *sombrero*, *sopero* o *bavero*, *taladra-dora/taladro/taladre/taladrador* ('trepan'), *tio*, *tirantes*, *tremendo*, *tripa*, *tumba*, *ve[χ]iga*, *vir[χ]en*, *viruta*, *xupar*, *xupete*, *xitxó/xitxon*, *[ð]ambomba/sambomba* i els derivats postverbals del verb castellà *chupar*: *xupona*, *xupa*, *xupete*, *xupon*.

1.4. La casa

Finalment, els castellanismes recollits en el camp semàntic de la casa són: *aceitera*, *almirés* ('morter'), *baldosa*, *bande[χ]a*, *bassurero*, *bodega*, *caldo*, *ca[ð]o /casso*, *cenar*, *cepillo*, *cutxeron*, *crystal*, *cutxillo*, *despensa/dispensa*, *duenya*, *esco-billa*, *fatxada*, *golfos* ('frontisses'), *grieta*, *grifo*, *hucha*, *[χ]aula*, *[χ]arra*, *le[χ]ia*, *lindar*, *maceta*, *màrmol* ('taulell de la cuina'), *mecedora*, *messita/messilla*, *mis-tos*, *palancana/palanganana*, *parrilla*, *salero*, *servilleta*, *silla*, *tabic/tabique* ('envà'), *tenedor*, *tortilla*, *vina[χ]leres*, *va[χ]illa*, *visagres*.

2. Aragonèsismes en el català de la Terra Alta, la Ribera d'Ebre i el Matarranya

Com a conseqüència del veïnatge amb l'Aragó, en els parlars de la Terra Alta, la Ribera d'Ebre i el Matarranya es localitzen una sèrie d'aragonèsismes en el nivell lèxic.

2.1. *El camp i els cultius. El temps*

En relació amb el camp semàntic referent al camp i als cultius, es van documentar les següents interferències lèxiques amb l'aragonès: *borrega*, *carrasca*, *ermo*, *estral* ('destral'), *gallo*, *hedrera*, *redol*, *totxo*, *xito*.

Per designar una esclavissada en un marge, es va recollir la forma *borrega* a Arnes (TA). Rafael Andolz (1992: 73) recull *borrega* a Montsó.

Per fer referència a l'alzina, el mot més corrent a les comarques estudiades és *carrasca*, que s'ha localitzat a tota la Ribera d'Ebre, llevat de la Palma d'Ebre, a tota la Terra Alta i a les localitats del Matarranya tingudes en compte. També l'hem trobat a Vidaller Tricas (2004: 215), Quintana (2007: 54) i Eito (2006: 70).

A Faió (MA) un camp sense conrear s'anomena *ermo*; l'*ALEANR* (I: mapa 11) recull *yermo*; Andolz (1992: 179) documenta el mot, tot i que el qualifica de terme en desús.

La variant *estral*, sense la dental inicial (*destral*), es troba a Favara, Maella i Nonasp (MA). Mostolay (2008: 49) la troba a la Baxa Galliguera i Eito (2006: 101) la localitza a Embún.

Per designar el grill d'una fruita —taronja, llimona, mandarina—, es recollí la variant *gallo*, amb /o/ final, a Arnes, Batea, Bot, Caseres, Corbera, la Fatarella, Gandesa, Horta, el Pinell, Prat de Comte, Vilalba (TA); a Nonasp (MA), i a Ginestar i Tivissa (RE). En aragonès té el mateix significat (Andolz 1992: 231, Eito 2006: 110 i *ALEANR*, III: mapa 359; apareix bàsicament a la província d'Osca).

L'heura s'anomena *hedrera* en els parlars terraltencs del Pinell de Brai i Prat de Comte. En el parlar aragonès d'Embún, Eito (2006: 176) hi recull *yedrera*; també Vidaller Tricas (2004: 291) documenta *yedrera* a l'Aragó.

L'halo de la lluna rep el nom de *redol* a Móra d'Ebre i Rasquera (RE). El diccionari de la Real Academia Española de la Lengua (*DRAE*) ubica el terme a Osca, i Andolz (1992: 368) i Eito (2006: 146) també el recullen com a forma aragonesa.

A tota la comarca de la Terra Alta, a Faió, Favara, Maella i Nonasp (MA) i a Ascó, Flix, Ginestar, Miravet, Móra la Nova, Riba-roja i Tivissa (RE), és usat el terme *totxo* per designar un bastó, un garrot, igual que en aragonès (Andolz 1992: 417, Mostolay 2008: 90, Quintana 2007: 95 i Eito 2006: 159).

Xito designa l'ull del cep, el brot del cep, a Arnes i Batea (TA) i a Favara, Maella i Nonasp (MA). *Xito* apareix per tot el Baix Aragó amb el significat de brot en general (Andolz 1992: 143 i Eito 2006: 76).

A més a més d'aquestes interferències, també poden trobar-s'hi paral·lelismes lèxics amb l'aragonès, com ara *aladre/aladro*, *estiràs*, *mangrana*, *mantornar*, *oratge*, *panís*, *revolví* i *tafarra*.

L'arada rep el nom d'*aladre* a tota la Terra Alta, a tota la Ribera d'Ebre

i a Faió, Favara i Nonasp (MA); a la localitat matarranyenca de Maella apareix amb *-o* final, *aladro* (ALEANR, I: mapa 132, Quintana 2007: 43 i Eito 2006: 48).

El vehicle sense rodes, format per un forcat d'arbre al qual van clavades transversalment posts estretes i juxtaposades, que serveix per tragar pedres i que és estirat per un animal, rep el nom de *tiràs* a la Torre de l'Espanyol (RE), a Arnes, Batea, Bot, Corbera, Gandesa, Horta, el Pinell i Prat de Comte (TA) i *estiràs* a Ascó, Flix, la Palma, Riba-roja, Vinebre (RE), Caseres, la Fatarella, la Pobla i Vilalba (TA), Faió, Favara, Maella i Nonasp (MA). A la Vall de Vió, Quintana (2007: 67) hi recull *estirazo*.

El terme *mangrana*, amb la nasal adventícia, ha estat localitzat a tots els parlars analitzats. Vidaller Tricas (2004: 252) situa la forma en alguns parlars aragonesos.

Mantornar ('llaurar per segona vegada la terra, abans de sembrar') és una forma que trobem a tota la Terra Alta, a Faió, Favara, Maella i Nonasp (MA) i a Ascó, Flix, la Palma, Riba-roja i la Torre de l'Espanyol (RE); també la recull Quintana (2007: 77).

El temps atmosfèric també rep el nom d'*oratge* a la majoria de poblacions tingudes en compte en aquest treball. Quintana (2007: 82) recull a la Vall de Vió *orache* i Eito (2006: 131) a Embún.

El moresc o blat de moro és anomenat *panís* a tot el territori estudiat. També per tot l'Aragó s'estén la forma *panizo* (ALEANR, I: mapa 105, Mostolay 2008: 74, Quintana 2007: 83, Eito 2006: 133 i Vidaller Tricas 2004: 264).

El vent de moviment rotatori és designat amb el terme *revolví* a tota la Terra Alta, llevat de la Fatarella, Gandesa i Prat de Comte (on diuen *remolí*), a Benissanet, Flix, Móra d'Ebre, Miravet i la Palma d'Ebre (RE). També és *revolví* a Faió, Favara, Maella i Nonasp (MA). Veny (1991: 102) la inclou com un paral·lelisme que afecta part del català nord-occidental.

La peça que subjecta la sella o el bast d'una bèstia passant per sota de la cua rep el nom de *tafarra* a tota la Terra Alta, a tota la Ribera d'Ebre i a les dues localitats del Matarranya. En dues de les monografies aragoneses revisades apareix també aquesta forma (Eito 2006: 156 i Quintana 2007: 94).

En els mots *corrusco*, *maçana/mançana*, *rosada*, *soqueta*, *tercejar* i *tronçador*, el contínuum lingüístic s'estén, a més a més de l'aragonès, també a l'espanyol.

El crostó de pa rep el nom de *corrusco* a Favara (MA); aquesta forma apareix arreu de l'Aragó sota les variants *corrusco* i *coscurro* —amb metàtesi— (ALEANR, II: mapa 257).

La forma *maçana* —o la variant *mançana*— ha estat recollida a la gran majoria dels parlars enquestats de la Terra Alta, la Ribera d'Ebre i el Matarranya. També en alguns parlars aragonesos es troba aquest terme (*mazana* a Eito 2006: 124) i és general, amb la nasal, en espanyol. En el nom de l'arbre —*ma(n)-çaner/ma(n)çanera*—, el contínuum es produeix només amb l'aragonès;

ambdues llengües fan servir el mateix sufix derivatiu (*manzanera*; Eito 2006: 124, Quintana 2007: 77 i Vidaller Tricas 2004: 252).

El mot *rosada* ('gebre') és d'ús habitual a Batea, la Fatarella, Horta, Prat de Comte i el Pinell (TA), a Maella i Nonasp (MA) i a Móra d'Ebre i Rasquera (RE). És recollit per l'*ALEANR* (x: mapa 1341; forma general a tot l'Aragó), Eito (2006: 150) i Quintana (2007: 90).

L'esclopet per segar es diu *soqueta* a Ascó, Benissanet, Ginestar, Rasquera, Riba-roja (RE), Caseres (TA) i Faió (MA); el masculí *soquet* s'estén per Dar-mós, Flix, Garcia, Móra d'Ebre, Miravet, la Serra d'Almos i Tivissa (RE) i Arnes, Batea, Bot, la Fatarella, Gandesa, Horta, el Pinell, la Pobla, Prat de Comte (TA); trobem *soc* a Corbera (TA). Mostolay (2008: 95) recull *zoqueta* a la Baxa Galliguera; Quintana també la recull a la Vall de Vió (2007: 100).

Troblem *tercejar* ('llaurar per tercera vegada') a tota la zona estudiada (Quintana 2007: 95, *terciar*; *DRAE*).

El xerrac de dues mans rep el nom de *tronçador* a Arnes, Batea, Bot, Caseres, Gandesa, Horta, Prat de Comte (TA) i a Maella i Nonasp (MA), com ho fa l'aragonès (Andolz 1992: 428, *ALEANR*, III: mapa 410 i Eito 2006: 163).

2.2. *Els animals*

En el camp semàntic del món animal hi ha enregistrats també alguns aragonesismes: *cabanyera*, *caparra*, *cardalina*, *enganyapastor*, *escarabatell/garapatell/carapatell*, *lligallo*, *magre*, *onso*, *paixentar*, *renoc*, *samperico*, *tocino*, i *xitxapela/xitxipela*.

A les localitats de Faió, Favara i Maella (MA), Riba-roja (RE) i Batea (TA), el camí ramader rep el nom de *cabanyera*. Aquest terme apareix pràcticament per tot l'Aragó, llevat del sud de Terol (*ALEANR*, IV: mapa 532, Andolz 1992: 84, Eito 2006: 65, Mostolay 2008: 30 i Quintana 2007: 52). Només a Prat de Comte (TA) i Rasquera (RE) es va registrar el mot *lligallo* amb el significat de camí ramader. En aragonès *lligallo*, però, significa la reunió que anualment mantenien ramaders i pastors per tal de tractar afers relacionats amb la seua feina (Andolz 1992: 262); per tant, el contingut semàntic català és fruit d'una metonímia.

El terme *caparra* ('paparra') és localitzat a tota la zona estudiada. Eito (2006: 69) el troba a Embún; Vidaller Tricas (2004: 370) l'inclou en el seu diccionari aragonès d'espècies animals i vegetals.

Amb el terme *cardalina* és designada la cadenera únicament a les localitats de Faió i Maella (MA). Joan Coromines la documenta com a tal tant en el *DCEC* (I: 680), com en el *DECat* (II: 386); l'*ALEANR* (IV: mapa 450) la dona com a forma dominant a l'Aragó. *Cardelina* també l'assenyalen Quintana (2007: 54), Eito (2006: 69) i Vidaller Tricas (2004: 331).

Per referir-se a la *coereta* es recull la variant *enganyapastor* a Faió i Favara (MA) i *enganyapastors* a Caseres, Horta, la Pobla i Vilalba (TA). Altres noms d'aquest moixó són *pastorella*, *pasterulla*, *pasturella* i *coereta*, els quals figuren com a propis del català en un recull de noms d'aquesta au realitzat per Cristina Carro (1971: 478). L'article arreplega els noms vernaculars de les coeretes (*Motacilla* Spp.) en diferents punts de tot l'Estat espanyol. La longitud de la cua dona lloc a noms vernacles com *cueta*, *cuereta* i variants (*bustenluze* en basc, *colalarga*, *colita*, *colandra*... en espanyol). Per altra banda, com que aquest moixó es veu sovint menjant entre les potes del ramat (Carro 1971: 480), rep també els noms de *alindabuey*, *pájaro alindador*, *llendadora*, *llendarina*... I pel fet de seguir les baves del ramat, les variants *boyera*, *mediera* i les catalanes *pastorella*, *pastoreta*, *pasturella*, etc. En terres aragoneses, la forma més usual és *engañapastor* segons l'estudi de Cristina Carro. *Enganyapastor*, deïem, és la forma recollida a Faió i Favara, nom motivat pel fet que qualsevol observador se sent enganyat per l'aparent docilitat de l'au, que s'apropa, però, abans que sigui tard, fa una espantada i torna a terra una mica més lluny. A Embún, Eito (2006: 91) recull la mateixa forma, *engañapastors*; Vidaller Tricas (2004: 338) també la recull, però en singular.

El bernat pudent rep les següents denominacions: *escarabatell/garapatell* a Flix (RE); *carapatell* a Faió (MA), Riba-roja i la Torre de l'Espanyol (RE); *calapatell* a Ascó (RE). A Embún Eito (2006: 111) recull *garrapatiello*; Vidaller Tricas (2004: 370, 371, 374, 375) aporta les formes *calapatillo*, *carapatiello*, *carapatillo*, *carrapatillo*, *galapatiello*, *galapatillo*, *garapatiello*, *garapatillo* i *garrapatillo*.

La carn que es talla del pernil o cuixot s'anomena *magre* arreu de la Terra Alta, a Ginestar, Rasquera, Riba-roja, la Serra d'Almos, Tivissa, la Torre de l'Espanyol (RE) i a Maella (MA); *la magra* a Favara i Nonasp (MA). Es tracta d'una metonímia no recollida pel DCVB. En aragonès apareix la forma *magro* i *magra*, amb el significat de pernil, a l'*ALEANR* (v: mapa 686), Mostolay (2008: 65) i Quintana (2007: 77).

Per tal de designar l'ós, és d'ús general a la totalitat de la Terra Alta, a Benissanet, Miravet i Móra la Nova (RE), a Favara, Maella i Nonasp (MA), el terme *onso*, forma que apareix a tota la província d'Osca, llevat del sud (*ALEANR*, xi: mapa 1529, Quintana 2007: 82, Eito 2006: 131 i Vidaller Tricas 2004: 318-319). Ha quedat fossilitzat, com a insult, en tots els parlars analitzats; designa una persona que és molt lenta en els moviments o que té molt poca espenta.

Pasturar el ramat es diu *paixentar* a Maella (MA). Aquesta forma és localitzada en aragonès per Andolz (1992: 326) i Mostolay (2008: 23).

Amb el significat de granota es recull *renoc* a la Torre de l'Espanyol (RE) i a la Fatarella i la Pobla de Massaluga (TA); el DCVB recull *renoc*, amb el significat de gripau, a Castelló i València; l'*ALEANR* (iv: mapa 468), amb el signifi-

cat de cullereta o capgròs, recull *ranueco* a Uncastillo, Chalamera i Campo —Saragossa—, *renueco* a Ardisa —Saragossa— i *ronueco* a Aínsa —Osca—; amb el mateix significat, Quintana (2007: 90) el documenta a la Vall de Vió, i Eito (2006: 144) recull *ranueco* a Embún; Vidaller Tricas (2004: 364) dóna les formes *ranueco* i *renueco*.

Samperico, amb el significat de llangost, només es va recollir a Maella (MA). Aquesta forma presenta una similitud amb *saltapericos*, recollida per l'*ALEANR* (iv: mapa 419) a les localitats de Chaca, Laguarda i Yebra de Basa, i per Vidaller Tricas (2004: 380) en el seu diccionari; Eito (2006: 152) també la localitza a Embún.

Encara que a simple vista pugui semblar un castellanisme, el mot *tocino* —sinònim de porc— l'hem de considerar un aragonèsisme, ja que en aragonès —per tot el territori, llevat del sud de la província de Terol (*ALEANR*, v: mapa 644)— aquest terme designa l'animal viu, a diferència de l'espanyol, que emprava *tocino* per referir-se a la cansalada. Amb el significat de l'animal viu, aquesta forma la recullen Quintana (2007: 96) i Vidaller Tricas (2004: 322).

A les localitats de Corbera i la Fatarella (TA), la mallerenga és anomenada *xitxipela*; a la Palma d'Ebre (RE), *xitxapela*. Aquest és un mot relacionat amb les formes aragoneses *chinchipela* —Bal de Chistau—, *chinchipera* —Salas Baxas, Puebla de Castro— i *chinchimpera* —Lo Grau—, recollides per Rafael Vidaller Tricas (2004: 332-333).

Els paral·lelismes amb l'aragonès recollits en aquest apartat són: *abadejo/badejo* ('bacallà') (*ALEANR*, iv: mapa 483, Eito 2006: 44 i Vidaller Tricas 2004: 365), *braguer* ('conjunt de les mamelles de la vaca o la cabra') (*ALEANR*, vi: mapa 743), *catxap* ('conill jove') (Eito 2006: 110; Vidaller Tricas 2004: 311, 314),⁷ *farnaca* ('llebre jove') (*ALEANR*, iv: mapa 501, per tot l'Aragó; Quintana 2007: 68, i Vidaller Tricas 2004: 313), *fissó* (Quintana 2007: 70, *fizón*), *pentincana* (Andolz 1992: 321 el localitza a Benasc; Vidaller Tricas 2004: 378), *perdigana* (Quintana 2007: 84 i Vidaller Tricas 2004: 349), *quera* (Eito 2006: 143, Quintana 2007: 88 i Vidaller Tricas 2004: 379), *rabosa* ('guineu') (*ALEANR*, iv: mapa 477, Quintana 2007: 88, Eito 2006: 144 i Vidaller Tricas 2004: 319) i *soll* (Eito 2006: 170, *zolle*).

El fibló de l'abella rep el nom de *fissó* a Ascó, Flix, Riba-roja (RE), Horta, Prat de Comte (TA), Faió i Nonasp (MA); es diu *fisó* a Arnes i *afissó* a Casesres (TA).

La llangosta panxuda de color verdós es coneix com a *pentincana* a Faió (MA). Andolz (1992: 321) la recull a la vall de Benasc.

La perdiu jove s'anomena *perdigana* a tota la Terra Alta, Faió, Favara, Mae-

7. L'*ALEANR* (iv: làmina 568) hi recull les formes *cachapo*, de manera molt dispersa i puntual per les tres províncies; *gachapo*, que apareix en una desena de localitats d'Osca, i *gachapón*, en una localitat de Terol i de Castelló, de parla castellana.

lla i Nonasp (MA) i a tota la Ribera d'Ebre. Aquesta forma és també recollida, en aragonès, per Quintana (2007: 84) i Vidaller Tricas (2004: 349).

El corcó de la fusta es diu *quera* en els parlars de Benissanet, Móra la Nova i Rasquera (RE), a tota la Terra Alta i a tots els pobles del Matarranya enquestats.

La porquera s'anomena *soll* a Benissanet, Darmós, Garcia, Móra d'Ebre, Móra la Nova, la Serra (RE), Arnes, Bot i Horta (TA); al Pinell (TA) diuen *as-soll*, amb pròtesi vocàlica.

Mots compartits per l'aragonès i l'espanyol són *gorrino* (Andolz 1992: 237, Vidaller Tricas 2004: 315, Quintana 2007: 73 i Eito 2006: 112) i *xoto* (ALE-ANR, v: mapa 627, localitza *choto* a la Rioja, Navarra i Terol, i no a Saragossa o a Osca; en canvi, les tres monografies consultades sí que recullen aquesta forma, amb el significat de mascle castrat, a Osca: Eito 2006: 76, Quintana 2007: 56 i Mostolay 2008: 36). Es tracta, en aquests dos casos, d'un contínuum d'àrea lèxica, tot i que el contingut semàntic pot veure's modificat: en espanyol, segons el *DRAE*, és la cria mascle de la cabra mentre mama; en aragonès indica el mascle castrat (Vidaller Tricas 2004: 312); en els parlars de Benissanet, Miravet i Tivissa (RE), a tota la Terra Alta i a Favara, Maella i Nonasp (MA), és sinònim de mascle reproductor.

Amb el significat de *tocino* es recull *gorrino* a Faió, Favara, Maella i Nonasp (MA) i a Batea, la Fatarella, la Pobla de Massaluca (TA), a Arnes, Caseres, Corbera d'Ebre, Gandesa, Horta i Pinell de Brai (TA).

2.3. L'ésser humà i activitats relacionades

En aquest camp semàntic, els aragonesismes que s'han recollit són els següents: *carcall*, *coixo*, *curro*, *mentira*, *mentirós*, *pito* (adj.), *regirar* ('remenar'), *tetar* i *xompo*.

Carcall, com a variant de gargall, es recollí només a Maella. Sembla una forma híbrida generada per l'aglutinació de *carcàs* —forma general a la resta de la comarca— i el sufix de la variant *gargall*. Tanmateix, la consideració de *carcall* com a possible aragonesisme es basa en el paralelisme formal que presenta amb *carcallada*, considerat aragonesisme per Veny (1991: 107-108).

De l'home que camina malament es diu que va *coixo* a Benissanet, Darmós, Flix, Móra d'Ebre, Móra la Nova, Riba-roja, la Serra d'Almos i Tivissa (RE), a tota la Terra Alta i a Favara, Maella i Nonasp (MA). Andolz (1992: 113) recull aquest adjectiu en aragonès i també Mostolay (2008: 39), Quintana (2007: 57) i Eito (2006: 82). Coromines (*DECat*, II: 811) considera la forma un mossarabisme.

Curro, amb el significat de manco, es troba arreu de la Terra Alta, a Ginesar, Móra d'Ebre i Miravet (RE), i a Faió i Nonasp (MA). *Curro* presenta una

continuitat d'àrea lèxica entre el valencià i l'aragonès (Andolz 1992: 133 i *ALEANR*, VIII: mapa 997).

Les formes *mentira* i *mentirós* (*ALEANR*, VIII: mapes 1124 i 1123, respectivament), localitzades a Flix i Vinebre (RE), i a Favara i a Nonasp (MA) són, tal com indica Veny (1991: 106), possibles petges aragoneses que també es troben en valencià. La seua àrea s'estén pel País Valencià, Tortosa, terres del Cinca i Ribagorça, i són formes generals en aragonès i en castellà. Com explica Veny (1991: 106):

Tractant-se d'unes formes antigues, limitades a l'àrea valenciana, podrien, en principi, atribuir-se a l'aragonès. En l'aspecte geogràfic, el tortosí no és un obstacle, ja que participa sovint de les solucions valencianes per raons de veïnatge i d'organització eclesiàstica (la diòcesi de Tortosa comprenia, fins a 1957, la major part de Castelló).

L'adjectiu *pito*, amb el significat d'eixerit o espavilat, és general en els parlars de la Terra Alta, els del Matarranya tinguts en compte i es troba, també, a Benissanet, Darmós, Garcia, Móra d'Ebre, Miravet, Móra la Nova, Rasquera, la Serra, Tivissa i la Torre de l'Espanyol (RE). El retrobem a Quintana (2007: 86).

Joan Coromines (*DECat*, VII: 764) considera també d'origen aragonès el verb *semellar* ('semblar'), recollit a Arnes, Batea i Horta (TA) i Favara, Maella, Nonasp (MA). Andolz (1992: 604) recull *semellar* com a forma «anticuada» [sic].⁸

Malgrat que el *DCVB* només recull *tetar* al Conflent i Joan Veny (2002 [1982]: 52) considera *tetes* un occitanisme del rossellonès, nosaltres som del parer que aquesta forma, en el nostre territori, podria ser considerada una interferència de l'aragonès, ja que ha estat recollida només en alguns pobles del Matarranya.

Per referir-se a una persona lenta de moviments s'utilitza l'adjectiu *xompo/xompa* a tota la Ribera d'Ebre, a Corbera i la Fatarella (TA) i a Faió (MA), amb la variant *sompo/sompa* a la resta de la Terra Alta i el Matarranya. Eito (2006: 76) recull *chompo*, amb el sentit d'entorpit a causa del fred o de l'aigua, a Embún.

Els paral·lelismes amb l'aragonès presents en aquest apartat són: *acotxà's*, *agità's*, *birla*, *garra*, *garganxó*, *melic*, *meliguera*, *mossen*, *valons*, *xiquet* i l'expressió *caure de memòria*.

Acotxà's, amb el sentit d'ajupir-se', es diu a Arnes, Corbera, la Fatarella, Horta, el Pinell, Prat de Comte, Vilalba (TA), a Maella (MA) i a Ascó, Benissanet, Darmós, Flix, Garcia, Ginestar, Miravet, Móra la Nova, la Palma, Ras-

8. Remet a Gunnar Tilander, a l'apartat de bibliografia.

quera, Riba-roja, la Serra d'Almos, Tivissa i Vinebre (RE). Quintana (2007: 42) també la troba a la Vall de Vió.

Amb el sentit d'ajaure's al llit', es recull *agitâ's/gitâ's* a tota la zona estudiada. En la monografia de Quintana (2007: 56) també trobem aquesta forma.

Birla (bitlla) es troba arreu de la Terra Alta, a la majoria de parlars de la Ribera d'Ebre (llevat de Riba-roja, Flix, la Palma d'Ebre, la Torre de l'Espanyol i Vinebre) i també al Matarranya. A l'*ALEANR* (ix: mapa 1176) apareix distribuïda per tot Aragó.

Com a sinònim de cama, s'usa *garra* a Caseres (TA) i a Favara i Maella (MA), terme compartit també amb el ribagorçà. En aragonès és una forma localitzada per Andolz (1992: 233), Mostolay (2008: 56) i Quintana (2007: 72). Encara que a la resta de localitats enquestades no s'utilitza el substantiu *garra*, sí que s'empren de forma general els adjectius *garrut* o *garrell*, per designar la persona que té les cames arquejades.

La campaneta de la gola es diu *garganxó* a Horta (TA), Ascó i Riba-roja (RE); amb el sentit de la nou del coll s'usa a la Pobla de Massaluca, Prat de Comte i Vilalba (TA) i a Miravet (RE). És una forma recollida per Mostolay (2008: 55), Quintana (2007: 72) i Eito (2006: 111).

Melic és la forma occidental per llombrígol (*ALEANR*, vii: mapa 969: *melico*, *meligo*). *Meliguera* es troba a tota la Terra Alta, llevat de Corbera i Gandesa (al Pinell de Brai, *miliguera*), i a Favara, Maella i Nonasp (MA) és usat com a eufemisme de panxa grossa dels hòmens. També es troba en ribagorçà. Andolz (1992: 288) recull *meliguera* a la Vall de Bielsa, i Eito (2006: 124), a Embún.

Per tot l'Aragó apareixen les formes plana i aguda de *mossen* i *mossén*. En català la forma més estesa és l'aguda; en la zona analitzada es van recollir les dues variants. La forma plana presenta un abast més reduït: la trobem a Faió, Favara, Maella i Nonasp (MA), Riba-roja (RE), Arnes, Corbera, la Fatarella (TA). En aragonès l'han recollit Quintana (2007: 80) i Mostolay (2008: 69), i a l'*ALEANR* (viii: mapa 1137) apareix com la més estesa pel territori.

El mot *valons*, per referir-se als pantalons que arribaven per sota dels genolls, es recull a Arnes, Horta i Vilalba (TA) i a Maella (MA). A la Fatarella (TA), els *valons* són la peça que equivalia a les calces de les dones. Amb el primer sentit el recull Quintana (2007: 47).

La forma *xiquet*, general en els parlars occidentals, la recull Quintana (2007: 56) amb la variant *chiqué*, i Eito (2006: 75), en femení, amb els significats de petita o nena.

Caure de memòria és l'expressió que indica 'caure d'esquena' als pobles terraltencs de Bot, Caseres, la Fatarella, Horta, la Pobla i Vilalba. A Arnes diuen *caure de mimòria*. Quintana (2007: 78) recull l'expressió a la vall de Vió.

S'estén arreu de la zona estudiada el mot *sagal* per referir-se a un noi d'entre dotze i quinze anys. Es tracta d'un paral·lelisme amb l'aragonès i l'espanyol (*DRAE*, Mostolay 2008: 94 i Quintana 2007: 99).

2.4. *La casa*

Les interferències amb l'aragonès recollides en aquest camp semàntic són les següents: *arnillo/asnello*, *campanal*, *llanda*, *sartana*, *sonalar*, *tella/tellat*, *xaminera*.

La biga travessera és anomenada *arnillo* a Caseres (TA) i Favara (MA), i *asnello* a Maella (MA). Per la fesomia d'aquests dos mots no semblen formes catalanes, però a la bibliografia consultada només hem pogut trobar la referència que aporta l'estudi de Castañer (1990: 39) sobre la casa a Aragó, Navarra i Rioja.

A tota la Terra Alta, al Matarranya —llevat de Faió— i a les localitats de Benissanet, Flix, Garcia, Ginestar, Rasquera i Riba-roja (RE), es recull la forma aragonesa *campanal*. En els treballs consultats sobre l'aragonès també l'hem trobat a Andolz (1992: 94), Quintana (2007: 53) i l'*ALEANR* (VIII: mapa 1143).

A les localitats d'Arnes, Batea, Bot, Caseres, Horta, el Pinell i Prat de Comte (TA), i a Maella (MA), s'enregistrà la forma *llanda* ('llauna de coure al forn'), considerada per Veny (1991: 105-106) un aragonesisme; tanmateix, Coromines creu que es tracta d'un mossarabisme (*DECat*, v: 101). Andolz (1992: 268) la ubica a Móra de Rubielos i Sarrión.

Maella (MA) ofereix un possible aragonesisme que no va ser recollit enlloc més: es tracta de *sartana* ('paella'). L'*ALEANR* (VII: mapa 1016) recull *sartana* a Ansó i Sallent de Gallego, i Andolz (1992: 390), en el seu diccionari.

En els parlars de Maella i Nonasp (MA) el *solanar* és la forma recollida per referir-se a les golfes, i a Faió, Favara (MA) i la Pobla de Massaluca (TA) la forma presenta una metàtesi recíproca d'alveolars, *sonalar*. En aragonès podem trobar *solanar* en l'obra d'Andolz (1992: 399).

Per designar la teula i la teulada es fan servir les formes *tella* i *tellat*, respectivament, a Favara i Maella (MA). L'*ALEANR* (VI: mapa 920), Eito (2006: 157) i Quintana (2007: 94) les recullen en aragonès.

El conducte per on surt el fum d'un forn o de la llar rep el nom de *xaminera* a Arnes (TA), Favara i Maella (MA); a Batea (TA) —i també a Arnes— s'enregistrà la variant *ximenera*. Les formes *chaminera* i *chimenera* són pròpies de l'aragonès (Andolz 1992: 136, *ALEANR*, VI: mapa 825, Mostolay 2008: 34, Eito 2006: 73 i Quintana 2007: 55).

Com a mostres de continuïtat geogràfica amb l'aragonès hem recollit *abadia*, *balda*, *cobertora*, *frontis*, *llumera*, *navalla* i *tronc de Nadal*.

La casa del capellà s'anomena *abadia* a totes les localitats de les tres comarques enquestades. Es tracta d'un cas de continuïtat lèxica. És marcat pel *DRAE* com a aragonès i recollit per Eito (2006: 44), Mostolay (2008: 25) i l'*ALEANR* (viii: mapa 1139).

Amb dos significats semàntics diferents —'pestell' a Ascó, Darmós, Garcia, Móra d'Ebre, Miravet, Móra la Nova, Rasquera, la Serra d'Almos i Tivissa, o 'picaport' a la Palma, la Torre i Vinebre— es recull a la Ribera d'Ebre la paraula *balda* (*ALEANR*, vi: mapa 764).

La forma *cobertora* ('tapadora'), amb diferents variants fonètiques (*cobertora*, *corbitora*, *cobretora*, *cobertona*, *carbitora*, *corbetora*, *corbotora*, *escorbetera*), es recull a les tres comarques estudiades. També la trobem a Mostolay (2008: 37, *cobertera*), a Quintana (2007: 57, *cobertera*) i a Eito (2006: 78, *cobertera*).

A la majoria de localitats del sud del Pas de l'Ase (RE) i a la majoria de parlars de la Terra Alta, s'utilitza la forma *frontis* per referir-se a la façana d'una casa; a les localitats de Batea i Caseres (TA) i Favara i Nonasp (MA) trobem la variant *frontera*. En els parlars aragonesos es referencia la forma en els estudis de Castañer (1990: 30 i 32) i Eito (2006: 109).

La forma *llumera*, per referir-se a la biga travessera, s'usa a Flix, la Palma d'Ebre i Riba-roja (RE) i a la Pobla de Massaluca (TA). A Maella (MA) pren el significat més general de biga. Castañer (1990: 40, 77) dona referències del terme en aragonès.

El substantiu *navalla* és general a la Terra Alta, Faió, Favara, Maella i Nonasp (MA) i a Benissanet i Miravet, dins de la Ribera d'Ebre. És recollit, també, per Quintana (2007: 81) i Mostolay (2008: 70).

Per referir-se al tió es diu *tronc de Nadal* a totes les localitats enquestades de les tres comarques (forma recollida a l'*ALEANR*, vi: mapa 823: *tronca*).

Com a mostres de continuïtat lèxica amb l'aragonès i l'espanyol podem esmentar *espill* i *follí*. *Espill* és general a la Terra Alta i al Matarranya; a la Ribera d'Ebre conviuen *espill* i *mirall* en tots els parlars, excepte a la Palma, on només diuen *mirall*. *Follí* l'hem trobat només a Maella (MA) (*ALEANR*, vi: mapa 827: *follín*; Quintana 2007: 70).

II. EL CAS PARTICULAR DEL MOSSÀRAB

Ja sigui perquè sobre el mossàrab encara, a hores d'ara, no tenim prou informació, ja sigui perquè hi ha trets atribuïts al mossàrab que són compartits amb l'aragonès i amb l'espanyol, ja sigui perquè el tema del mossàrab dona massa corda als secessionistes, fa la sensació que totes les qüestions lingüístiques que es poden explicar sense recórrer al mossàrab són les més ben valorades.

Ens hem permès la llicència de comentar en aquest tercer apartat alguns

mots sobre els quals hi ha divergència d'opinions en relació amb la seua filiació. Són els mots que compareixen el sufix *-atxo* —*escarbatxo*, *fardatxo*, *galatxo*, *gatxo*, *perdigatxo*, *turcatxo*—, *barroco/burroco* i *auberge*.

Quant a les paraules que comparteixen el sufix *-atxo*, en primer lloc, en donem l'extensió geogràfica a la nostra zona i contrastem aquesta informació amb la que aporten altres estudiosos, com Alcover-Moll, Coromines o Veny.

L'escarbat rep el nom d'*escarbatxo* a Caseres (TA) i Favara, Maella (MA); Coromines (*DECat*, III: 492) explica que el plural *escarbatxos* —recollit per ell a Calaceit— presenta la prepalatal africada sorda per modificació analògica. El *DCVB* (v: 222) també la recull a Calaceit.

La forma *fardatxo* es localitza als pobles de la Ribera d'Ebre situats al sud del Pas de l'Ase, a la majoria de parlars de la Terra Alta i a Faió, Nonasp, Arenys, Lledó, Queretes, Beseit, Pena-roja (MA); la variant *esfardatxo* la trobem a la resta de pobles del Matarranya i a Caseres (TA). Segons Alcover (*DCVB*, v: 741), etimològicament és possible que provingui de l'aragonès *fardacho*; «segons Schuchardt (ZRPPh, xLI: 700)», tal com indica Alcover, és possible que vingui del grec o de l'àrab, «amb canvi de sufix». Coromines (*DECat*, v: 70) afirma que «la terminació *-atxo* suposa inequívocament origen mossàrab», tot i que no ha donat aquesta explicació per a *escarbatxo*.

Galatxo és el terme emprat per tal de designar un escórrer, indret per on s'escorre l'aigua formant rierol. El tenim recollit a Batea (TA) i a Favara (MA). Per a Coromines (*DECat*, IV: 280-281), *galatxo* és un mossarabisme.

El gaig rep la denominació *gatxo* a Flix, Darmós, Ginestar, Rasquera, la Serra, Tivissa (RE), Arnes, Bot, Prat de Comte (TA) i Favara (MA). El *DCVB* (VI: 231) localitza aquesta forma a Tortosa i Benassal; Coromines (*DECat*, IV: 259-260) documenta només el plural *gatxos* a la comarca dels Ports, però no en proposa un origen mossàrab, tot i que sí que ho fa per a la forma *gayo*, que ubica en unes zones valencianes.

El mascle de la perdiu es diu *perdigatxo* a Vinebre (RE) i Maella (MA). Coromines (*DECat*, VI: 444) li atorga procedència mossàrab. El *DCVB* no la recull.

Del todó se'n diu *turcatxo* a Riba-roja (RE), Faió i Nonasp (MA). És considerat mossarabisme per Veny (1989: 469).

Després d'haver consultat les diverses fonts aragoneses que hem esmentat a la introducció, podem afirmar que *escarbatxo* (Vidaller Tricas 2004: 373), *fardatxo*,⁹ *galatxo* (Quintana 2007: 72) i *perdigatxo* (*ALEANR*, IV: làmina 570,

9. *ALEANR* (IV: mapa 440): *fardacho* a Fuendejalón (Saragossa), *esfardacho* a Alagón (Saragossa), *sagardacho* a Lasieso (Osca), *algardacho* a Jaca (Osca), Andisa, Laspiedrosas i Zuera (Saragossa), *ardacho* per la província de Terol (també *lagarto*); Quintana (2007: 76, *lingardaixo*, *engardacho*, *fardacho*); Vidaller Tricas (2004: 359-363, *agardacho*, *alfardacho*, *ardacho*, *engardacho*, *esfardacho*, *esgardatxo*, *zagartacho*).

Quintana 2007: 87, Eito 2006: 136 i Vidaller Tricas 2004: 349) són formes originalment aragoneses que només trobem, en català, en parlars consecutius, entre els quals els nostres. Les altres dues paraules —*gatxo* i *turcatxo*— no les hem localitzat en cap de les fonts aragoneses consultades. En relació amb *gatxo*, l'*ALEANR* (iv: mapa 440) recull *gai(s)* per la província d'Osca i *gayo* per les de Saragossa i Terol; Quintana (2007: 72) ubica *gai* a la Vall de Vió; Eito (2006: 110), a Embún; Vidaller Tricas (2004: 341 i 343) localitza *gai* i *gayo*, respectivament. Quant a *turcatxo*, l'*ALEANR* (vi: mapa 715) cartografia *turcazo*, *torcazo* arreu d'Aragó; Quintana (2007: 98), *turcazo* a la Vall de Vió, i Eito (2006: 164), a Embún. Per tant, si *gatxo* i *turcatxo* no tenen formes paral·leles en aragonès, no se'ls pot atribuir aquest origen i, en aquest cas, no ens quedaria altre remei que recórrer al mossàrab, tal com indica Veny (1989: 469) per a *turcatxo*.

Amb les formes *barroco* —recollida a Bot, Horta i Prat de Comte (TA)— i *burroco* —usada a Batea (TA), Favara i Maella (MA)— és designat el bony al cap produït per un cop. La variant *barroco* és recollida pel DCVB (ii: 332). L'*ALEANR* (viii: mapa 1026) recull la variant *borroco* a Alcanyís, Bordón, Fortanete, Mas de las Matas i Tronchón —localitats castellanòfones de la província de Terol— i la variant *borrucco* a Casp —localitat castellanòfona de la província de Saragossa. Aquest territori per on es recull, dins de l'Aragó, també és territori consecutiu de l'aragonès —no recollit a la zona aragonesòfona— i per això ens genera el dubte de si es tracta d'un aragonesisme o d'un mossarabisme.

Les formes més usuals a la comarca de la Ribera d'Ebre per designar el préssec són *auberge* i *aubergi*.¹⁰ Coromines (*DECat*, vi: 798) explica que es tracta de formes que provenen de l'àrab vulgar i que han aglutinat l'article àrab *al-*, en el qual s'ha produït la vocalització de la lateral agrupada. Fora de la comarca, només s'han localitzat al Segrià¹¹ (*DECat*, vi: 798), al Priorat¹² (Navarro 2000b: 35) i a Mequinensa (Moret 1994: 34).¹³

En relació amb la documentació aragonesa consultada, l'*ALEANR* (iii: mapa 361) recull pràcticament arreu de les províncies d'Osca i Saragossa i part de la de Terol la forma *alberge* ([alβérɣe]), però amb el significat d'albercoc. El so de la uvular sorda indica, sense cap mena de dubte, que hi ha hagut una adaptació fonètica al sistema de l'espanyol. Podríem suposar una antiga forma aragonesa **alberche*, com es pot despendre de comparar-la amb l'altra forma aragonesa *albérbigo* (*ALEANR*, ii: mapa 365), que té el significat de varietat

10. Es recull *prèssic* a Miravet, la Palma d'Ebre i Rasquera. No s'han recollit ni *auberge* ni *aubergi* a la Terra Alta ni al Matarranya.

11. A les localitats de Seròs, Massalcoreig i la Granja d'Escarp.

12. On trobem *auberge* a Falset i *aubergi* al Molar, amb el significat de 'préssec'; a Cabassers s'utilitza *aubergi* amb el sentit de 'préssec primerenc' i als Guiamets és considerada una forma arcaica actualment en desús.

13. La forma recollida per Moret a Mequinensa és *aubergi*.

de préssec, i amb la forma catalana *auberge/aubergi*. Aquesta variant *albérchigo* presenta resposta en pocs punts de la geografia aragonesa. Vidaller Tricas (2002: 190) recull *alberjero* per a l'albercoquer. Per si la qüestió no fos prou complexa, quan consultem el *DRAE* ens trobem etiquetada l'entrada *auberge* com a pròpia de l'Aragó i de la Rioja i li atribueix un origen català.

Davant d'aquesta profusió de dades, ens preguntem si podria tractar-se d'un mossarabisme, ja que les formes *auberge/aubergi* es troben en un territori que va estar sotmès als musulmans i el seu ètim és el mot llatí *PERSICUM*. Però, com que trobem la forma *auberge* en aragonès, ens plantejem si aquest podria ser el seu origen, malgrat que en aquesta llengua s'hagi produït un desplaçament semàntic. Per enredar una mica més la troca, ens ha sorgit una altra pregunta: podria ser que es tractés d'un mossarabisme que hagués pujat riu Ebre amunt cap a terres aragoneses amb un canvi de contingut semàntic? Només la consulta de documentació antiga podria respondre satisfactòriament aquesta pregunta.

CONCLUSIONS

Una primera conclusió que podem aportar després de l'anàlisi realitzada és que el nostre treball s'ha de considerar provisional, atès que la informació sincrònica sobre l'aragonès hauria pogut ser més exhaustiva i hauríem hagut de recórrer, també, a informació diacrònica. Això implica que la nostra investigació no pugui arribar a ser tan precisa com hauríem desitjat. Amb la consulta d'aquest material, tant sincrònic com diacrònic, i el contrast amb les dades recollides en la nostra investigació, per una banda, segurament el llistat d'interferències i paral·lelismes s'ampliaria; per altra banda, potser hauríem de reubicar en un altre apartat algunes de les formes que hem presentat.

Fins fa poc temps l'aragonès no presentava gaire interès per als estudiosos de la filologia, però d'uns anys ençà sembla que s'hi han interessat més investigadors i això obliga a revisar treballs que atribuïen un origen espanyol a mots que, en realitat, poden ser d'origen aragonès. Cal ser molt curós en aquest aspecte, perquè de vegades es fa difícil establir la classificació d'un mot com a pertanyent a l'espanyol o a l'aragonès.

Tal com ja hem dit en alguna altra ocasió (Navarro 1996, i: 229), resulta complex aventurar una filiació aragonesa sobre algunes de les variants recollides en aquestes comarques. El veïnatge amb l'Aragó i el seu repoblament amb individus procedents d'aquelles terres ens predisposen, potser frívolament, a veure més del que no hi ha. D'altra banda, els paral·lelismes entre l'aragonès i el mossàrab dificulten l'establiment d'influències d'una o altra llengua. I si amb això encara no n'hi hagués prou, les similituds d'aquelles llengües amb l'espanyol acaben d'enterbolir una mica més el ja prou fosc horitzó.

La presència d'aragonesismes o de contínuum lèxic amb l'aragonès es troba en diversos camps semàntics, però no amb la mateixa freqüència. El camp dels animals és, en el nostre cas, el que conté un nombre més elevat d'interferències i paral·lelismes, seguit de l'ésser humà, el camp i els cultius i la casa.

Amb aquesta aportació nostra, hem volgut col·laborar a ampliar els estudis de contrast entre el català i l'aragonès que lingüistes com Joan Veny o Josep Martínes han dut a terme en comarques valencianes. No s'ha de perdre de vista que les Terres de l'Ebre constitueixen part del territori per on s'inicià la colonització cristiana de la zona musulmana, en la qual van participar catalans i aragonesos.

OLGA CUBELLS BARTOLOMÉ / PERE NAVARRO GÓMEZ
Universitat Rovira i Virgili

Annex

Paral·lelismes lèxics entre l'aragonès i el català en els parlars de la Ribera d'Ebre, la Terra Alta i el Matarranya

Alfalze ('alfals'), *almorzar* ('esmorzar'), *ansa*, *aturar*, *au!*, *badallar*, *barba* ('barbeta'), *barra* ('poca vergonya'), *bañarse* ('mullar-se'), *begata* ('vegada'), *berderol* ('verderol'), *berra* ('verra'), *beta* ('veta'), *betiello* ('vedell'), *bien bueno* ('ben bo'), *birlas* ('birles'), *besco/bisco* ('vesc/visc'), *boira*, *bresca*, *brisa* ('pinyolada del raïm'), *bróquil*, *brosta*, *broza* ('brossa'), *buco* ('boc'), *bullir*, *cabalero* ('cabaler'), *capazo* ('cabàs'), *cabo d'año*, ('aniversari') *cadiera* ('cadira, banc de la cuina'), *cadillo/cadiello* ('cadell'), *caguera* ('diarrea'), *caler*, *calcero* ('calcer'), *camamila* ('camamilla'), *cambra*, *capazo* ('cabàs'), *caramullo* ('caramull'), *carnuz* ('carnús'), *Carro* ('Ossa major'), *caxal* ('queixal'), *chafar* ('xafar'), *charrar* ('xerrar'), *charraire* ('xerraire'), *chepa* ('gep/gepa'), *chicot/chicote* ('xicot'), *chinochano* ('xino-xano'), *chuñir* ('junyir'), *claror*, *cobar* ('covar'), *coca*, *coda* ('coal cua'), *colla*, *coscollo* ('coscoll'), *cotón* ('cotó'), *cremallo* ('cremall'), *cremar*, *crosta*, *cuco* ('cuc'), *cuco de luz* ('cuca de llum'), *dalla*, *debán* ('davant'), *eixugar*, *embastar*, *embolicar*, *empastifar*, *empentada* ('empenta/espenta'), *emplir* ('omplir'), *en/ne* (adverbi), *en candeletas* ('en candeletes'), *enchegar* ('engegar'), *escampar* (el mal temps), *escañar* ('escanyar'), *escudilla* ('escudella'), *escurzón* ('escurçó'), *esgarrar*, *esmolar*, *espadar*, *espantallo* ('espantall'), *espárbel* ('esparver'), *esquila* ('esquella'), *esquiruelo* ('esquirol'), *falca*, *falzilla*, *farfalloso* ('farfallós'), *farinetas* ('farinetes'), *fartera*, *feleguera* ('falguera'), *fer goyo* ('fer goig'), *fiemo* ('fem'), *fila* ('aspecte'), *fondo*, *foratar* ('foradar'), *fortor*, *fosco* ('fosc'), *fossal* ('fossar'), *foter* ('fotre'), *frechuras* ('freixures'), *gaña* ('ganya del peix'), *garba*, *gargamela* ('gargamella'), *garrofera* ('garrofer'), *garrón* ('garró'), *garza* ('garza'), *gabardera* ('gavarrera'), *gayato* ('gaiato'), *glan* ('gla/aglà'), *gola*, *gosar* ('atrevir-se a'), *gota* ('res'), *gralla* ('au còrvida'), *gresca*, *guaire* ('gaire/guaire'), *güello de pollo* ('ull de poll'), *jornal*, *jeta* ('aixeta'), *laminero* ('llaminer'), *lardo* ('llard'), *limaco* ('llimac'), *linzuelo* ('llençol'), *litonero* ('lledoner'), *lustroso* ('llustrós'), *macho* ('matxo'), *malfeinero* ('malfeiner'), *malfarchau* ('malfarjat'),

mallo ('mall'), *malmeter* ('malmetre'), *á manta* ('a manta'), *mardano* ('mardà'), *mialsa* ('melsa'), *mica* ('un poc'), *minchar* ('menjar'), *mirallo* ('mirall'), *molla*, *molsa*, *mueso* ('mos'), *nino/nina* ('nin/nina', 'nen/nena'), *noguera* ('noguer/a'), *olibera* ('oliver/olivera'), *ordio* ('ordi'), *panolla*, *parlar*, *pastera*, *perera*, *petar*, *pinchán* ('pinsà'), *pixar*, *porgar*, *portar*, *prou*, *punchar* ('punxar'), *purna* ('espurna'), *puput* —i variants— ('puput'), *putir/pudir* ('pudir'), *puyar* ('pujar'), *quí*, *rai!*, *ramal* ('ramal'), *rasclo* ('rascle'), *rebozar* ('arrebossar una paret'), *rechirar* ('regirar'), *recular*, *refusar*, *remugar*, *repatán* ('rabadà'), *reposte* ('rebot'), *riño-nada* ('ronyonada'), *rodera*, *romancero* ('romancer'), *romper* ('rompre'; 'llaurar per primera vegada'), *rosera* ('roser'), *rosigar* ('rosegar'), *rutido* ('rot'), *sabina* ('savina'), *sarga*, *sargantana*, *secallón* ('secalló'), *taca*, *tancar*, *tartana*, *tizón* ('tió'), *tollo* ('toll'), *tozar* ('tossar'), *trena*, *trola*, *trompicons*, *tronada* ('tempesta'), *trucar* ('picar'), *tufo* ('tuf'), *zamarra* ('samarra'), *zarpada/zarpau* ('sarpada'/'sarpata'), *zebada* ('civada'), *zinglo* ('cingle'), *zoca* ('soca').

BIBLIOGRAFIA

- ALEANR: Manuel ALVAR / Antonio LORENTE / Tomás BUESA / Elena ALVAR, *Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*, 12 vol., Madrid / Saragossa, Departamento de Geografía Lingüística del Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Institución «Fernando el Católico», 1979-1983.
- Andolz 1992: Rafael ANDOLZ, *Diccionario aragonés*, 2a ed., Saragossa, Mira Ed.
- Carro 1971: Cristina CARRO, «Los nombres vernaculares de las lavanderas *Motacilla* Spp.», *Ardeola*, vol. especial 1971, 473-490.
- Castañer 1990: Rosa María CASTAÑER, *Estudio del léxico de la casa en Aragón, Navarra y Rioja*, Saragossa, Diputación General de Aragón.
- Colón 1976: Germà COLÓN, *El léxico catalán en la Romania*, Madrid, Gredos (traducció corregida i augmentada: *El lèxic català dins la Romània*, València, Universitat de València, 1993).
- Cubells (2009): Olga CUBELLS, *Els parlars de la Ribera d'Ebre*, 2 vol., Tarragona, Diputació de Tarragona.
- DCEC: Joan COROMINES, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Madrid, Gredos, 1954-1957.
- DCVB: Antoni M. ALCOVER / Francesc de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol., Palma de Mallorca, Moll, 1926-1968 [consulta en línia: <http://dcvb.iecat.net>].
- DECat: Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vol., Barcelona, Curial, 1980-1991.
- DECH: Joan COROMINAS / José Antonio PASCUAL, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 5 vol., Madrid, Gredos, 1980-1983.
- DRAE: REAL ACADEMIA ESPAÑOLA DE LA LENGUA, *Diccionario de la lengua española*, 22a ed. [consulta en línia: <http://buscon.rae.es/drae1.htm>].
- Eito 2006: Antón EITO, *El aragonés de Embún. Vocabulario y notas gramaticales*, Osca, Consello d'a Fabla Aragonesa.

- Fort 2002: M. Rosa FORT, «El català i l'aragonès, llengües en contacte (edat mitjana i moderna)», *Caplletra*, 32, 111-125.
- Frago 1980: Juan Antonio FRAGO, «Sobre el léxico aragonés. Datos para el estudio de su frontera con el del catalán nord-occidental a meidados del siglo xv», dins Jordi Bruquera / Josep Massot i Muntaner (ed.), *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 405-440.
- Kuhn 2008: Alwin KUHN, *El dialecto altoaragonés*, Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza.
- Martines 2002: Josep MARTINES, «L'aragonès i el lèxic valencià. Una aproximació», *Caplletra*, 32, 157-201.
- Moret 1994: Hèctor MORET, *Sobre la llengua de Mequinensa*, Fraga, Institut d'Estudis del Baix Cinca.
- 2009: Hèctor MORET (ed.), *Llengües i fets, actituds i franges*, Calaceit / Fraga, Associació Cultural del Matarranya / Institut d'Estudis del Baix Cinca.
- Mostolay 2008: Chesús DE MOSTOLAY, *L'aragonés de a Baxa Galliguera*, Saragossa, Rolde de Estudios Aragoneses.
- Nagore 1989: Francho NAGORE, *Gramàtica de la llengua aragonesa*, 5a ed., Saragossa, Mira Ed.
- Navarro 1996: Pere NAVARRO, *Els parlars de la Terra Alta*, 2 vol., Tarragona, Diputació de Tarragona.
- 2000a: Pere NAVARRO, *Aproximació geolingüística als parlars de la Ribera d'Ebre*, Flix, Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre.
- 2000b: Pere NAVARRO, *Aproximació geolingüística als parlars del Priorat*, Albarca, Producció Editorial Migdia Serveis Culturals.
- 2001: Pere NAVARRO, «Aragonesismes en el català de la Terra Alta», dins Francho Nagore Laín / Francho Rodés Orquín / Chesús Vázquez Obrador (ed.), *Estudios y rechiras arredol d'a luenga aragonesa y a suya literatura. Autas d'a II trobada (Uesca, 18-20 de noviembre de 1999)*, Osca, Instituto d'Estudios Altoaragoneses / Consello d'a Fabla Aragonesa, 23-46.
- 2005: Pere NAVARRO, *Aproximació geolingüística als parlars del Matarranya*, Calaceit, Associació Cultural del Matarranya.
- Quintana 1987: Artur QUINTANA, «Els parlars del Baix Matarranya», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, xiv. *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 6, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 155-187.
- 2007: *El aragonés nuclear de Nerín y Secué (Valle de Vio)*, Saragossa, Gara d'Edicions / Institución «Fernando el Católico».
- Sistac 1993: Ramon SISTAC, *El ribagorçà a l'Alta Llitera. Els parlars de la vall de Sosa de Peralta*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Veny 1978: Joan VENY, *Estudis de geolingüística catalana*, Barcelona, Edicions 62.
- 1989: Joan VENY, «Catxel, *cardium edule*, un nou mossarabisme del català», dins Günter Holtus / Georges Lüdi / Michael Metzeltin (ed.), *La Corona de Aragón y las lenguas románicas. Miscelánea de homenaje para Germán Colón*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 463-475.
- 1991: Joan VENY, *Mots d'abir i mots d'avui*, Barcelona, Empúries.
- 2002 [1982]: Joan VENY, *Els parlars catalans*, Mallorca, Moll.

- Veny 2006: Joan VENY, *Contacte i contrast de llengües i dialectes*, València, Universitat de València.
- 2009: Joan VENY, *Per una història diatòpica de la llengua catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Vidaller Tricas 2004: Rafael VIDALLER TRICAS, *Libro de as matas y os animals. Dizionario aragonés d'espezies animals y bechetals*, Saragossa, Consejo de Protección de la Naturaleza de Aragón.

